

Sitran hyvinvointihautomosta

RAIJA JULKUNEN

Nykytermein Sitraa voi pitää ajatushautomona. Sitra ei ole mikä tahansa hautomo, vaan Suomen itsenäisyyden juhluvuoden rahasto, jolla on huomattavat rahoitusresurssit. Sitra on pitänyt yllä myös hyvinvointivaltiokeskustelua. Tällä saralla uusinta edustavat Timo Hämäläisen *Kohti hyvinvoivaa ja kilpailukykyistä yhteiskuntaa* (2006) sekä Roope Moka ja Aleksi Neuvosen *Yksilön ääni* (2006). Hämäläisen raportin kiinnostavuutta lisää se, että taustalla on kansallinen ennakointiverkosto. Hämäläinen nimesikin raporttinsa alaotsikoksi *Kansallisen ennakointiverkoston näkemyksiä Suomen tulevaisuudesta*. Sitran organisoimassa ennakointiverkostossa on yhteensä liki sata henkilöä, voittopuolisesti julkisesta hallinnosta, Hämäläisen esipuhekiitosten mukaan ”suuri joukko aktiivisia ja ennakkoluulottomia asiantuntijoita, jotka lähtivät innokkaasti etsimään uusia muutostrendejä”. Mokalla ja Neuvosella on oma ajatushautomo, Demos Helsinki, joka toimii yhteistyössä Demos UK:n kanssa. He ovat sitralaiseen tapaan myös järjestäneet työseminaareja ja haastatelleet melkoisen joukon asiantuntijoita, pääasiassa kuitenkin muita kuin ennakointiverkostoon kuuluvia. Kahdessa raportissa on yhteisiä piirteitä, mutta myös eroja.

Reportit sanovat analysoivansa hyvinvointivaltiota tai -yhteiskuntaa. Antti Hautamäen kirjoittamassa esipuheessa Moka ja Neuvosen kirjaan sanotaan, että siinä on hahmoteltu rohkea reformi hyvinvointiyhteiskunnan uudistamiseksi. Luen raportteja tästä näkökulmasta ja sivuutan esimerkiksi kummankin raportin ympäristöskenaariot. Kysyn, mihin suuntaan ne kampeavat hyvinvointivaltion diskurssia ja millaisia ratkaisuja ne ehdottavat. Puhe on ihmisten hyvinvoinnista, mutta onko sillä sitralaisessa näkemyksessä paljon tekemistä sen hyvinvointivaltion kanssa, johon sosiaalipolitiikan tutkimus kohdistuu?

Yhteiskunnan asentaminen

Sitran, erityisesti Timo Hämäläisen raportit edustavat puhtaimmillaan kilpailuyhteiskunnan synnyttämää uutta suunnittelu-uskoa. Hyvinvointiraporttia perusteellisemmin ajattelu ilmaistaan Hämäläisen ja Risto Heiskalan kirjassa *Sosiaaliset innovaatiot ja yhteiskunnan uudistumiskyky* (2004). Usko kiteytyy kaikkien tuntemaksi ja tunnistamaksi sanastoksi: toimintaympäristön muutos, haasteet, muutosjärkeys, visiot, missiot, strategiat, ennakointi, innovaatiot, kehittäminen, menestyminen, osaaminen, kilpailukyky, suorituskyky, uudistumiskyky, toimintakyky. Myös ”yhteiskunnalla”, ei vain yrityksillä, organisaatioilla ja yksilöillä, on kilpailu-, suoritus-, toiminta- ja uudistumiskyky. Sosialistisesta suunnittelu-uskosta uusi konseptio eroaa siinä, että maailmankuva ei sisällä valtion kaltaista auktoriteettia. Etujoukon se kyllä sisältää. ”Yhteiskunnan laaja-alainen ja ripeä uudistuminen” tarvitsee näet ”yhteiskunnallisia yrittäjiä”, uutta paradigmaa muotoilevia esitaistelijointeja sekä yhteiskunnan toimintaa seuraavaa strategista ennakointi- ja arviointijärjestelmää, joka kytkee relevantit sidosryhmät kollektiiviseen oppimisprosessiin. Metodeja ovat ennakointi, arviointi, benchmarking, skenaariot, delfoi jne. (Hämäläinen & Heiskala 2004, 122–123).

Kohti hyvinvoivaa ja kilpailukykyistä yhteiskuntaa lähtee siitä, että ”me” tarvitsemme visiota hyvinvoivasta ja kilpailukykyisestä Suomesta, jota kohti yhteiskuntaa tietoisesti kehitetään. Esimerkiksi Pauli Kettunen (2005) on kysellyt, keitä ovat ne ”me”, joilla on haaste ja visio. Tai tarvitaan enemmän kuin visio, tarvitaan rohkeutta kehittää ”uusi taloudellisesti, sosiaalisesti ja ekologisesti kestävällä pohjalla oleva yhteiskuntamalli”. Yhteiskunta nähdään esineenä ja objektina, joka voidaan muokata halutunlaiseksi, itse asiassa ko-

neena, joka voidaan asentaa ja suunnitella suorituskyylyltään maksimaaliseksi. Koneen kaavakuva löytyy Hämläläisen ja Heiskalan kirjasta (2004, 122), jossa on esitelty myös asennuskohdat eli sosiaalisen innovaatiopolitiikan interventiokohdat. Uuden raportin visiossa Suomi on hyvinvoinnin ja toimintaympäristön muutoksiin sopeutumisen edelläkävijämaa, jossa asuu hyvinvoivia ja elämäänsä tyytyväisiä ihmisiä. Kansalaisten arvot ja elämäntavat ovat sopusoinnussa luonnon ympäristön kestäväen kehityksen kanssa.

Sitralaisessa ajattelussa on tässä kohdin kaksi paradoksia. Yhtäältä analyysi painottaa sosiaalista pirstoutumista, mutta samalla uskotaan yhteiseen haasteeseen ja visioon. Toiseksi Suomi näyttää aika vialliselta, syviä rakenneuudistuksia ja jatkuvia uudistamisponnistuksia vaativalta, mutta samalla Suomi voisi aika pienellä vaivalla olla asennettavissa globaaliksi edelläkävijäksi. Kun yhteiskunnat ja niiden erilaiset regiimit tai tyypit ovat rakentuneet monimutkaisten historiallisten polkujen tuloksina, sitralaisessa ajattelussa "yhteiskuntamallit" näyttävät aika yksinkertaisesti keksittä-viltä, kehitettäviltä ja asennettavilta.

Hyvinvointikäsitys: objektiivisesta subjektiiviseen

Kumpikin hyvinvointiraporteista keskustelee hyvinvointikonseptiosta ja katsoo, että nykyistä hyvinvointipolitiikkaa ohjaava konseptio on epäajanmukainen tai vino. Moka ja Neuvosen mukaan hyvinvointipolitiikka ei ota huomioon yksilöllistymisen radikaalisuutta. He asettavatkin tavoitteeksi siirtyä hyvinvointivaltiosta hyvinvointiyhteiskunnan kautta hyvinvointiyksilöön. Uusi hyvinvointiyksilö on aktiivinen, innovatiivinen, vastuullinen, osallistuva, itse yhteisösuhteensa valitseva ja rakentava. Yksilöllistyneen yksilön ja hyvinvointivaltion nykyisen massatuotannon välillä on ristiriita, eikä valtio muutenkaan ole valmis vastaanottamaan yksilöiden tarjoamia osallistumisen tapoja.

Kun Moka ja Neuvosen lähtökohta on refleksiivisen sosiologian yksilö, Hämläläinen ottaa kriittikkinsä tueksi Maslowin tarvehierarkian. Kansalaisten enemmistön perustarpeiden tyydytys ei ole ongelma, joten loputtomien valintojen keskelä kansalaiset tavoittelevat nyt korkeampien tarpeiden tyydyttämistä, yhteisöllisyyttä, arvostusta, itsensä toteuttamista, onnellisuutta. Mutta hy-

vinvointitutkimus kiinnittyy objektiivisiin, asiantuntijoiden valitsemiin resurssi-indikaattoreihin ja on hylännyt subjektiivisen hyvinvoinnin. Erityisesti viime vuosina Hämläläisen mukaan ovat korostuneet tulotasoon ja -eroihin, köyhyyteen, sosiaaliturvaan, työttömyyteen, asumiseen ja terveyteen liittyvät hyvinvointimittarit.

Totta on – ja minun silmissäni hyvin perusteltua –, että esimerkiksi Stakesin Suomalaisten hyvinvointi 2002 ja Suomalaisten hyvinvointi 2006 katsovat asioita hyvinvoinnin vajeiden, puutteiden ja eriarvoisuuksien kannalta. Olisivatko juuri Stakesin tutkimukset erityisen arvostelun kohteena, kun Hämläläinen vaatii (2006, 13), että "suomalaisten hyvinvoinnin edelleen kehittämisen vaatisi uudenlaista subjektiivista hyvinvointitutkimusta sekä uusia hyvinvointi-indikaattoreita, jotka huomioisivat ihmisten arkielämän luonteessa, tarpeissa ja muissa hyvinvoinnin tekijöissä tapahtuneet muutokset". Hämläläinen hakee tukea myös onnellisuuden taloustieteestä ja huomauttaa, ettei talouskasvu tietyn kynnyksen jälkeen lisää ihmisten onnellisuutta. Mutta jos yhtään ymmärrän Hämläläisen ajattelua, tästä ei seuraa se, että voisimme hellittää talouskasvun tavoitteesta. Vai tähtäisikö yhteiskunnan asentaminen kilpailu- ja suorituskyykyiseksi vain yritysten menestymiseen ilman sitä yhteistä hyvää, mitä talouskasvu ja sen jakaminen koko väestölle kuitenkin edustavat?

Hämläläisellä on teesi arjen hiljaisesta kumouksesta, jota hänen arvostelemansa hyvinvointitutkimus ei voi ymmärtää. Mutta onko minulla silmissä jokin harha, jos väitän, että meillä on kasapäin tutkimusta keskiluokkaisen elämän ja arjen eri puolista – työelämästä, perheestä, kodista, lapsuudesta, vanhemmuudesta, sukupuoli- ja seksuaali-identiteeteistä, kulutuksesta, ruuasta, verkosta, liikunnasta, ruumiillisuudesta, kulttuuri-osallistumisesta, eri roolien yhteensovittamisesta, elämäkokonaisuudesta, aikapulasta jne. Keskiluokkaisen elämän tutkimus ei ehkä tematisoitu hyvinvointitutkimukseksi, eivätkä laadulliset tutkimukset kiteydy kvantitatiivisiksi seurantaindikaattoreiksi. Joka tapauksessa visiossa hyvinvoivasta ja kilpailukykyisestä hyvinvointiyhteiskunnasta kansalaisten kokeman subjektiivisen hyvinvoinnin mittaamiseen on kehitetty uusia indikaattoreita ja tilastoja, joita seurataan tarkasti yhteiskunnallisissa päätöksenteossa.

Abraham Maslow antaa mahdollisuuden yksinkertaiseen yhteiskunta-ajatteluun, ja opin voi so-

pivissa tilanteissa vetäistä varastosta selittämään sitä ja tätä. On yhtä naiivia ajatella, että keskiluokka on jälkimaterialistista kuin että ”tarve” läheisyyteen ja itsearvostukseen olisi aktualisoitunut nyt. Keskiluokkainen menestys vaatii myös tuloja, eikä keskiluokka ole vapaaehtoisesti luopumassa työeläkkeistä, sairausvakuutuksesta, lapsilisistä, ilmaisesta yliopistosta tai mistään hyvinvointivaltion tarjoamasta materiaalisesta turvasta. Myös niukoissa oloissa ihmisillä on ystäviä, ja he tavoittelevat itsearvostusta ja itsensä ilmaisemista. Mutta hyvinvointikonseptin kiinnittäminen ”korkeampiin” tarpeisiin on johdonmukaista sen kanssa, että kumpikin raportti sivuuttaa täydellisesti tulonjako- ja toimeentulokysymykset. Kymmenesosan köyhyys on vähemmistön ongelma, siis ei mikään sellainen ongelma, jolle hyvinvoivan ja kilpailukykyisen hyvinvointiyhteiskunnan pitäisi kehittää ratkaisumalleja.

Mokka ja Neuvonen tulevat eri kulmasta, mutta päätyvät myös sivuuttamaan hyvinvointivaltion rahoitettavuuden, toimeentulon ja toimeentuloturvan. He toteavat hyvinvointivaltiokeskustelun ristiriidat. Toisaalta monet mittarit kertovat asioiden olevan hyvin, toisaalta on paljon pettymyksiä ja epäkohtia: ”vaipoissa makaavia mummoja, jonoja yöllisillä päivystysasemilla ja kiireessä tehtyjä vääriä diagnooseja sekä päihdevanhempien lapsia, joiden auttamiseen lastenhuollolla ei ole rahaa” (Mokka & Neuvonen 2006, 18). Kun politiikka keskittyy hoitoon pääsyn ja rahoituksen optimointiin, se ei näe hyvinvointivaltion seuraavia askelia. Poliittiset unelmat rajoittuvat hyvinvointivaltion varainhankintaan. Hyvinvointiyhteiskuntaa ei voida pelastaa lisäämällä rahaa joihinkin kohteisiin ja karsimalla muita, ei myöskään kiristämällä verotusta, nostamalla tuottavuutta tai yksityistämällä palveluja. Sen sijaan kirjoittajien mielestä hyvinvointivaltion toimintatavat pitää miettiä radikaalisti uudelleen. Heidän reformissaan kansalaisten omalla aktiivisuudella ja yhteistoiminnalla on merkittävä vaikutus paitsi hyvinvointiin myös kustannustasoon, kun vain valtio osaisi ottaa vastaan kansalaisten yksilölliset osallistumisen tavat. ”Nykyajan yksilö haluaa olla hyödyksi juuri valitsemallaan tavalla: kampanjoimalla tärkeäksi kokemansa asian eteen, työskentelemällä osana open source -yhteisöä tai wikipedia-kirjoittajatiimiä, osoittaen asiantuntijuuttaan valitsemassaan harraste- tai vertaisyhteisössä, kunnastaan kotikaupunkiaan.”

Kirjoittajat katsovat, että yhteiskunnan vauras-

tuessa ”kollektiivisesti tuotetun avun” tarve laskee. Minun silmissäni asia on päinvastoin: modernisaatio on kollektivisoitumista. Olemme riippuvia kollektiivisesti tuotetuista asioista – oikeuslaitoksesta, julkisesta hallinnosta ja poliisista, kaa-voituksesta ja yhdyskuntien ylläpidosta, liikenneverkoista ja julkisesta liikenteestä, kouluista ja yliopistoista, terveydenhuollosta ja eläkkeistä, toimeentuloriskien vakuuttamisesta. Kaikkeen siihen, mitä julkinen valta tekee, voisi käyttää liki rajattomasti enemmän resursseja. Tästä seuraa se hyvinvointivaltion tai julkisen talouden pysyvä ahtausta, jota edes osallistuva ja aktiivinen hyvinvointiyksilö ei hevin kumoaa. Kun raporteissa päätetään, että elämme postmateriaalisten tarpeiden aikaa ja ettei raha (talouskasvu) tee onnelliseksi, niin raporteissa ei sanota mitään sairaus-, työttömyys-, vanhempainturvasta, kotihoidon tuesta tai toimeentulotuesta, eläkkeistä, päivähoidosta, vanhus- tai vammaispalveluista tai hyvinvointivaltion rahoituksesta. Mihin siis hyvinvointivaltiokeskustelua kammetaan? Julkiseen hallintoon, palveluihin, elämänpolitiikkaan, arkeen ja yhteisöihin.

Hyvinvointivaltio palveluvaltiona

Jos toimeentulo ja sosiaaliturva näyttävät vanhan aikaisilta tai ainakin sivuutettavilta kysymyksiltä, niin julkiset palvelut ja hallinto eivät näytä. Sama painotus löytyy vaikkapa Tapani Ruokasen kirjoittamasta, eliittihaastatteluihin nojaavasta *Suomen menestyksen eväät* -raportista (2004). Siinä käsketään lopettaa puhe holhoukseen viittaavasta hyvinvointivaltiosta ja puhumaan kansalaisten hyvinvoinnista, toimivasta mahdollisuuksien yhteiskunnasta, jossa olennaisinta on laadukkaiden palvelujen tarjoaminen asiakkaalle (Ruokanen 2004, 81–82). Hämäläinen (2006, 12) hakee julkisen sektorin uudistamiselle mallia yritysmailmasta: uutta visiojohtoista, ohuempaa ja verkostomaista organisaatiomallia. Sitran kahden raportin näkemys hyvinvointipolitiikan painopisteestä on olennaisilta osin samanlainen. 1980-luvun markkinamurroksen myötä murtautuivat esiin aktiiviset kansalaiset, jotka mieltävät itsensä julkisen sektorin asiakkaiksi. Kansalaisten aktivoituminen ja tarpeiden eriytyminen haastavat asiantuntijatietoon ja hierarkkiseen, universaaliin mas-
satuotantomalliin perustuvan hyvinvointivaltion. Jatkossa kansalaiset tarvitsevat enemmän vaihto-

ehtoja sekä mahdollisuuden osallistua aktiivisesti heille tarjottujen palveluiden kehittämiseen ja räätälöintiin. Rajatuille kohderyhmille räätälöinnissä raportit kääntyvät paitsi hyvinvointiyritysten myös kolmannen sektorin puoleen.

Mokan ja Neuvosen diagnosoissa kansalaisten paha olo juontuu palvelutapahtumista vieraantumisesta. Niinpä he keskittyvät palvelujen osallistuvaan tuotantoon. Nykyisellään ihmiset valtaistuvat kuluttajina, ja kulutuksen ympärille syntyy yhteisöjä, verkostoja ja vaikuttamisen kanavia. Vastaavaa pitäisi tapahtua myös valtion ja kansalaisen suhteessa, ja palvelut tulisi käsittää osaksi kansalaisosallistumista. Kirjoittajat vetoavat liike-elämän trendeihin (*consumer emancipation, co-production, co-design, creative consumer, democratisation of innovation, participatory design*). Itse asiassa hyvinvointivaltion organisaatiot jo nyt pyrkivät soveltamaan liike-elämästä ja kuluttajanoikeuksista tuttuja tekniikoita, kuluttajanoikeuksia, asiamiehiä, asiakaspalautetta, barometreja, käyttäjäfoorumia, palvelusopimuksia, verkkopalveluja. Mutta Mokka ja Neuvonen tarkoittavat jotain enempää. Epäsitralaisesti valinnanvapaus ei sinänsä lisää hyvinvointia (Mokka & Neuvonen 2006, 81). Se lisää stressiä ja riittämättömyyden tunnetta. Tarvitaan valinnanvapautta syvempää hyvinvointipalveluiden räätälöintiä, ja se on mahdollista vain, jos yksilö itse ottaa osaa palvelutuotantoon. Esimerkiksi elämäntapasairauksien, kuten stressin tai diabeteksen, hoito ei voi onnistua ilman kansalaisen omaa sitoutumista. Autoritaarisen asiantuntijuuden on muututtava kohti laajempaa kanssakäymistä, ja kansalaisten puolestaan on laitettava peliin enemmän omaa aikaansa, motivaatiotaan ja osaamistaan. Tässä yhteydessä en voi olla viittaamatta Satu Salosen mainioon ja sarkastiseen analyysiin (2006) siitä, mitä aktiivinen sairasteleminen verkkoineen ja vertaistukineen oikein vaatii! Vaikka keskiluokkainen aikapula ja monien roolien vaikea yhteensovitettavuus ovat Sitran raporttien päällimmäisiä kysymyksiä, Mokan ja Neuvosen mielestä ajan käyttäminen lisääntyvästi palvelutuotantoon on mahdollista, koska ”osallistuminen palkkatyöhön ei voi olla ainoa tapa ottaa vastuuta omasta ja muiden hyvinvoinnista”.

Keskiluokan hyvinvointivaltio on siis palveluvaltio. Vaikka keskiluokka ei halua luopua ansiota turvaavasta sosiaalivakuutuksestaan, koulutetun, hyvin informoidun kuluttajakansalaisen kriittisyys kohdistuu palveluihin ja hallintoon.

Osallistuminen palvelutuotantoon on avain kansalaisen hyvinvointiin. Näen Mokan ja Neuvosen näkemyksissä vahvasti brittikeskustelun vaikutuksen. Siellä ajatushautomot ovat pitkään debatoineet julkisista palveluista. Mutta heidän analyysissaan palveluyhteiskunnasta on samoja sävyjä kuin vaikkapa Bill Jordanilla (2005). Jordankin näkee onnellisuuden kasvun taittumisen sen valossa, ettemme ymmärrä palveluyhteiskunnan luonnetta. Ja myös keskustelut työn feminisoitumisesta ja tunnetyöstä lähestyvät samoja teemoja.

Mutta kumpikin Sitran raportti näkee osallistuvassa palvelutuotannossa myös mahdollisuuden kustannussäästöihin. Palveluiden rahoituskriisiin saadaan ratkaisu ottamalla kansalaiset mukaan palvelutuotantoon, sitouttamalla heidät palveluun, niin että he tekevät oman osuutensa, esimerkiksi muuttavat elämäntapansa terveellisiksi.

Tästä en oikein tiedä. Tekevätkö verkon tarjoama tieto ja vertaiskokemukset meistä vähemmän valtion asiakkaita vai vain paremmin informoituja, vaativampia, oikeuksistaan tietoisia, juristin kanssa palveluasiakkaaksi saapuvia kansalaisia? Voisiko palvelujen syvää räätälöintiä vähentää valtion kuormitusta? Mikä on se temppu, jolla yksityinen ja julkinen hyvä yhdistetään niin, että kuin luonnostaan vältämme valintojemme negatiivisia ulkoisvaikutuksia ja julkisten kustannusten aiheuttamista.

Elintasosta elämän- ja arkipolitiikkaan

Palvelujen ohella niin Hämäläisen kuin Mokan ja Neuvosen raportit kampeavat hyvinvointivaltiokeskustelua arkielämään ja elämänpolitiikkaan, Hämäläisen raportti ennen muuta arjen hyvinvointiin tai arkipolitiikkaan, Mokka ja Neuvonen elämänpolitiikkaan ja sen yhteisölliseen ulottuvuuteen.

Suomalaiset sosiaalipoliitikot – tai J. P. Roos – keksivät elämäntavan 1970-luvulla ja elämänpolitiikan Anthony Giddensin vanavedessä 1990-luvulla. Sikäli kuin tiedän, Giddens lanseerasi emansipatorisen ja elämänpolitiikan erottelun ensimmäisen kerran teoksessaan *Modernity and Self-Identity* (1991) ja toisti sitä läpi vuosikymmenen eri julkaisuissaan. Emansipatorinen politiikka käsittelee oikeudenmukaisuutta, tasa-arvoa ja toimeentuloa. Kun elintaso ja toimeentulo ovat kunnossa, kohtaamme elämäntyylivalintoihimme kutoutuvat eksistentiaalis-moraaliset kysymykset.

Nälästä ja puutteesta on siirrytty liikalihavuuteen ja anoreksiaan. Emansipatorinen politiikka oli vanhan, elämänpolitiikka uuden vasemmiston tai työväenpuolueen (New Labour) politiikkaa. Elämänpoliittisten kysymysten esimerkit haetaan usein oikeiston ja vasemmiston tuolla puolen olevista kysymyksistä, kuten homoliitoista, geenimanipulaatiosta, yksinäisten naisten hedelmöityshoidoista tai seksin ostokiellosta. Tommi Hoikkala ja Roos (2000, 16) painottivat elämänpolitiikan tulokinnassaan juuri yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden leikkauspintaa, ”elämänpolitiikka on silta yhteisösiteissä elävien ihmisten sosiaalisiin maailmoihin”. Sosiaalisia siteitä ja yhteisöllisyyden uusia piirteitä tuottavat yksilöiden valinnat ovat elämänpolitiikan ominta aluetta. Paljonkaan liioittelelta voi sanoa, että Mokka ja Neuvonen kasvattavat tästä ajatuksesta satasivuisen raporttinsa ja hyvinvointivaltion pelastususkonnon, vaikka eivät Hoikkalaan ja Roosiin viittaakaan.

Varmasti on totta, että arkipolitiikka – työ, perhe, sosiaaliset siteet, yhteisösuhteet, hoiva – on aktualisoitunut. Positiivista raporteissa onkin arjen ja sen pienen toimijuuden ottaminen vakavasti. Tätähän feministinen sosiaalipolitiikka on vaatinut. Kysymys on arjen sekä sujuvuudesta että mielestä. Arjen puitteet ja sisällöt – yhdyskunnat ja liikenne, asuinalueiden, työpaikkojen ja palvelujen sijainti, ympäristön laatu, työajat ja niiden joustavuus, työhyvinvointi, päivähoitopaikat, sukupuolinen työn- ja elämänjako, sukupolvien suhteet ja hoivavastuut – ovat yhteiskuntapoliittisia kysymyksiä. Vasemmistoliiton edellisessä eduskuntavaalikampanjassa virikkeenä oli arjen sujuvuuden teema, mutta ehkä se ei vedonnut vanhaan kannattajakuntaan, ja nykyisessä kampanjassa onkin virikkeenä köyhyyden poistaminen.

Mokalla ja Neuvosella arkea enemmän korostuvat elämäntyylivalinnat, elämäntyylien ottaminen poliittiseen haaviin ja nostaminen poliittisille areenoille. Myös Hämäläinen toteaa, että loputtomien valintojen yhteiskunta asettaa politiikalle ja julkiselle sektorille uusia haasteita: suomalaisen arkielämän hyvinvointia ja elämänhallintaa tukevan elämänpolitiikan sisällön ja toimintamallien määrittäminen on keskeinen poliittinen ja moraalinen kysymys tulevina vuosina. Miten elämäntavat ja -tyylit saadaan politiikan tai valtion haaviin? Hämäläisen raportissa todetaan (2006, 34), että ”modernin yhteiskunnan kiireisen ja monimutkaisen arjen hallinta vaatii aivan uudentyypistä *elämänhallinnan osaamista*, jota ei opeteta suo-

malaisessa koulujärjestelmässä”. Mokka ja Neuvonen keskustelevat enemmän niistä moraalisista konflikteista, joita elämäntapojen valtiollinen ohjailu aiheuttaa. Heidän mukaansa nykyinen politiikka ei tarjoa foorumeja, jossa voitaisiin keskustella ihmisten vapaudesta elämäntapavalintoihin. Mutta ilmeisesti valtion syliin putoavat yksityisten valintojen negatiiviset ulkoisvaikutukset oikeuttavat kasvavat elämäntapa-interventiot. ”Kansalaisten elämänhallintaa voidaan tukea informaatiolla ja kannustimilla, jotka tukevat henkilökohtaista vastuunottoa omien elämäntapojen seurauksista sekä yhteiskunnan kannalta toivottavaa käyttäytymistä” (Hämäläinen 2006, 39). Ei ole yllättävää, että esimerkit löytyvät pikemmin lihavuudesta kuin yksityisautoista ja lentomatkoista.

Mokka ja Neuvonen eivät usko perinteiseen terveysvalistukseen. Esimerkiksi tupakkoinnissa tuloksia alkoi heidän mukaansa syntyä vasta, kun alettiin tarjota myös lääkäreitä, laastareita, vertaistukea ja savuttomia tiloja, siis tiukkoja sanktioitakin. ”Vastuuta ottaakseen ihminen tarvitsee laajan sosiaalisen ja taloudellisen tukiverkoston. Esimerkiksi vakavan tupakkariippuvuuden täydelliseen katkaisemiseen vaaditaan kyky käyttää kaikkea saatavilla olevaa tukea: ystävien tukea, tukea kahvi- ja illanviettopaikkojen valintaan, tukea lääkärin määräämän lääkityksen oikeaan käyttöön ja apua jatkotoimenpiteiden suunnitteluun.” Valtio on heille jonkinlainen elämäntapojen tukivaltio (Mokka & Neuvonen 2006, 55): ”Julkisten palvelujen tarjoama massatuotettu tuki ei riitä (–) merkityksellisiä verkostoja tulee tietoisesti rakentaa tukemaan yksilöitä kaikissa elämäntilanteissa.” Koska vastuun ottaminen ei ole kaikille yhtä helppoa, julkisten palvelujen tulee tukea yhteisöllisen vertaistuen antamista huono-osaisille ja verkostoköyhille.

Sosiaalidemokraattisesta hyvinvointiregiimistä on kaksi päinvastaista käsitystä. Oikeistokritiikin mukaan se on holhoava ja tukahduttava valtio. Minulle se on pikemmin positiivisia vapauksia turvaava, suvaitseva, elämäntyylejä pösmäroimätön arjen liberaali. Se vakuuttaa riskit ja takaa resurssit, areenat ja instituutiot, niin että ihmiset voivat elää omaa hyvää elämäänsä. Moraalinen ohjaus ja kanta-aottavuus sopivat tähän, sikäli kuin sillä on emansipatorisia tavoitteita (kuten sukupuolten tasa-arvo, seksuaalinen yhdenvertaisuus). Uusfoucault’laisen teesin mukaan tällainen valtio on hiipumassa. Mitä vähemmän interventioita voidaan ja halutaan tehdä talouteen

tai muihin suuriin rakenteisiin, sitä enemmän interventiot alkavat suuntautua yksilöiden moraalisiin ja elämänvalintoihin, ja politiikasta alkaa tulla käytöksen politiikkaa. Olenko väärässä ihannoimassani suvaitsevaa, emansipatorista, mutta elämänpoliittisesti neutraalia valtiota? Onko Moka ja Neuvosen hahmottama elämänvalinnoissa ”tukeva valtio” se unelma, joka palauttaa hyvinvointivaltiolle sen rapautunutta utopistista ulottuvuutta?

Joko yhteisöt lopulta tulevat?

Jotkut ideat säilyvät vuosikymmenistä ja vuosisaadoista toiseen, eivätkä silti tee läpimurtoa. Yhteisöllisyys ja yhteisöllinen sosiaalipoliittikka ovat tällaisia. Mokka ja Neuvonen ovat löytäneet ne taas. Avun ja tuen yhteisöllinen tuotanto on heidän suuri ajatuksensa palveluiden osallistuvan tuotannon ohella. He virittävät kirjansa hausalla esimerkillä kuukuppikunnasta eli ekologisen kuukautiskuppien käytön leviämisestä chatipalstan ja Internet-keskusteluryhmän kautta. Tämä on kirjoittajille esimerkki ”uudenlaisesta yhteisöllisestä tavasta tuottaa palveluja” ja siitä, ”miten vertaisuuteen perustuva yhteisö voi tukea ihmisten hyvinvointia sellaisella elämänalueella, jolla julkisten tai kaupallisten palveluiden on vaikea tarjota vastaavaa tukea”. Toinen keskeinen esimerkki yhteisöistä on Helsingin Arabianrantaan kohonnut ”uusi uljas sosiaalinen innovaatio”, Loppukiri, jossa asukkaat luovat yhteisön laittamalla yhdessä ruokaa. Tämä on keski-ikäisten tai ikääntyvien asuinyhteisö. Ainakin yhden henkilön kotitaloudessa pitää olla 48 vuotta täyttänyt.

Aikaisempia yhteisöesikuvia ei tarvitse hakea Charles Fourierin falangista ja Matti Kurikan Sointulasta. Vuonna 1985 Jyväskylän asuntomessuille rakennettiin Tuulenkyliä-niminen asuinyhteisö. Se oli monella tavalla muurinmurtaja koetellen ja siirtäen byrokratian rajoja (asukkaiden osallistuminen suunnitteluun ja rakentamiseen, valtion asuntolainoitus taloyhtiölle, jossa oli sekä omistus- että vuokra-asuntoja, kunnallisen päiväkodin saaminen yhteisön tiloihin jne.). Esimerkkiä haettiin varsinkin Tanskan runsaslukuisista asumisyhteisöistä. Tuulenkyliä uskottiin todelliseksi sosiaalisesti innovaatioksi. Median innostus oli vähän aikaa valtaisa, kun epäiltiin, että yhteisössä viikonlopun keittiövuorojen, ruo-

kaosuuskunnan, juhlien, harrastusten ja pihatöiden ohella jaettaisiin myös seksuaalikumppanit. Huomattava osa asukkaista oli siirtynyt ja siirtymässä opiskelijoista nuoriksi tutkijoiksi ja opettajiksi. En ole asunut siellä, mutta monta läheistä työtoveriani on. Myöhemmin Tuulenkyliä on saanut naapuriin Vastatuulen ja Kauniston, mutta sen suurempaa tulta innovaatio ei ottanut, eikä esimerkki ole levinnyt.

Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksella tutkittiin Tuulenkyliä yhteisön rakentamista ja muodostumista. Anneli Anttonen (1989) aloitti uransa projektin tutkijana, ja myös hänen gradunsa ja lisensiaattityönsä käsittelevät yhteisöllisyyttä. Laitoksemme sosiaalityön tutkimus oli innostunut ns. vaihtoehtoisesta sosiaalipoliittikasta. Aila-Leena Matthies (1990) tutustui neljäänkymmeneen vaihtoehtoisen sosiaalipoliittikan oman avun liikkeeseen, projektiin tai yhteisöön. Yhteisöuskolle antoi pontta ajankohdan saksalainen vaihtoehtoliike viljely-, tuotanto-, palvelu- ja hoitoyhteisöineen. Sittemmin laitoksemme sosiaalityö pyrki jatkamaan perintöä profiloitumalla ekososiaaliseen sosiaalityöhön. Samoihin aikoihin pohjoismaisilla feministeillä oli kunniahimoinen Uusi arki -projekti.

1980-luvun yhteisöinnostuksen ohella sosiaalipoliittisissa visioissa on odotettu, että keskiluokka ”nousee siivilleen”, alkaa organisoida omat palvelunsa ja jättää hyvästi byrokraattisen hyvinvointivaltion fordistisille palveluille. Tällaisesta liikkeestä on meillä vähän merkkejä. Jo Ruotsissa esimerkiksi lasten päivähoito-osuuskunnat ovat yleisiä. Meillä julkinen ja kaupallinen päivähoitopalvelu tyydyttävät keskiluokkaa. Suurin uutuuus on verkko, joka tarjoaa uuden kommunikaatiokanavan, helposti saavutettavaa asiantuntija- ja vertaistietoa. Nettiyhteisöt levittävät ja jakavat tietoa ja normeja kuukautiskupeista, imetyksestä ja kestovaipeista, vaikka ehkä miehiä yllättää se, että naiset ovat jo ennen verkkoa jakaneet kokemuksia kuukautisista, synnytysistä, imetyksestä, vaihdevuosista, e-pillereistä, hormoneista, seksistä ja miehistään. Kuukuppikunnasta tulee mieleen jyväskyläläinen Tissiliiga, imetysliike ajalta ennen verkkoa. Vapaaehtoistoiminnan tutkijat toki vahvistavat Moka ja Neuvosen ajatuksen organisoidun vertaistuen ja virtuaalivapaaehtoisuuden yleistymisestä, mutta vapaaehtoisuudella on taipumus olla episodimaista, omiin elämyksiin tähtäävää. Episodinakin kokemus antaa hyödyksi olemisen ja yhteenliittymisen koke-

muksia, mutta ehkä sillä ei ole kovin suurta roolia virallisen sosiaalipolitiikan korvaajana.

Mokka ja Neuvonen tietävät, että vertaistukea tarjoaviin yhteisöihin osallistuvat ihmiset ovat yleensä kyvykkäimpiä ja hyvinvoivimpia. Loppukirin asukkaat ovat aktiivisia ja hyväkuntoisia eläkeläisiä, jotka haluavat tehdä ikääntymisestään laadukasta, eivätkä halua jäädä omaisten taakaksi. Kirjoittajat kyllä kysyvät, mistä löytyisivät toisenlaiset aktiiviset seniorit, jotka antaisivat äänen muillekin kuin vakavaraisille ja sosiaalisesti kyvykkäille ihmisille. Minua jää kuitenkin askarruttamaan toinen asia. Kirja ei kerro, odottavatko Loppukirin asukkaat omaishoidon sijasta naapurihoidtoa. Saako asunnoissa asua sitten, kun ei pysty ruuanlaittoon sadalle hengelle? Tai jos ja kun asukkaat vanhenevat suunnilleen samassa tahdissa, organisoidaanko sinne tavanomaiset julkiset tai kaupalliset siivous-, hoiva- ja sairaanhoitopalvelut? Onko kysymys vain äänestä eikä hoivasta? Yhteinen ääni on varmasti hyödyksi, kun on organisoitava, haettava tai ostettava hoivaa, mutta ääni ei hoivaa. Jälkimmäisen pohtimiseen kirjoittajat eivät käytä yhtään riviä. Ja kun kirjoittajat ehdottavat hyvinvointiyhteiskunnan ongelmien ensiavuksi uutta oppivelvollisuutta, 60–70-vuotiaille kolmannen iän peruskoulua, he eivät kaa-vaile näistä (meistä) omais- tai naapurihoidoista, vaan yleistä kansalaistoiminnan virkistäjää.

Kun keskiluokka Moka ja Neuvonen visiossa rakentaa itse verkostonsa ja vertaistukensa, julkisen sektorin missioksi jää tehdä syrjäytyneistä subjekteja, rakentaa heille aitoa jäsenyyttä merkityksellisissä yhteisöissä. Kirjoittajien tarjoamat esimerkit ovat harvalukuisia, enkä pysty näkemään tässä suhteessa liikettä kohti marginaalien yhteisöjä. Päinvastoin oletan niiden jopa kutistuneen suhteessa 1980-lukuun. Olisiko niin, että ESR-rahoitus, aktivoiva sosiaalipolitiikka ja professio-ideaali ovat imeneet potentiaaliset tulielut, joita vaihtoehtoyhteisöt aina edellyttävät? Kun Mikko Mäntysaari katsoo, että syrjäytyneimmät jäävät sosiaalityön ulkopuolelle, hän pitää resurssiniukkuuden ohella selityksenä professionalismia.

Think tank -luokan hyväntuuliset kokoontumiset

HS:n kulttuuritoimittaja Pasi Saikkonen kirjoitti Hämäläisen raportin julkistamistilaisuudesta. ”Vaikeista asioista puhuttiin leppoisasti yhteen

ääneen. Tässä ristiriitojen, epävarmuuksien, draamaattisten tapahtumien ja yllättävien käänteiden maailmassa voi kuitenkin olla varma siitä, että jos kaikki ovat hyvällä tuulella ja samaa mieltä, joku puuttuu.” Toimittajan mielestä visioista (myös Finnsight 2015:stä) puuttuu kuvaan säröjä tuova kulttuuri. Voisin kuvitella, että muutakin puuttuu! Kun raportit virittää riittävän visionääriksi ja utooppiseksi, on helppo hymyillä.

Hämäläisen utopismi on hyvinvoivan ja kilpailukykyisen Suomen konstruointia, Moka ja Neuvonen vielä pitemmälle menevää. Heidän mielestään hyvinvointivaltion kohtalo on periaatteessa tehdä itsestään tarpeeton (Mokka & Neuvonen 2006, 83). (Jaha, ketkäs kaikki ovatkaan uskoneet valtion tarpeettomuuteen, kunhan vain ihminen riittävästi sivilisoituu?) Kuten he toteavat, jokainen eurooppalainen puolue vasemmistosta oikeistoon haluaa luoda kansalaisesta itsenäisen ja innovatiivisen, vastuuta ottavan ja syvästi moraalisen toimijan, joka näkee paikkansa yhteisen hyvän toteuttamisessa. Mokka ja Neuvonen kehittelevät sinänsä tutuista, myös hallituksen sekä sosiaali- ja terveysministeriön ohjelmiin kirjatuista tavoitteista – kansalaisosallistuminen, aktiivinen kansalainen, järjestöjen rooli, ennaltaehkäisy, uusi tulkinta yhteisvastuun yhteiskunnasta – niin pitkälle menevän utopian, että he voivat ajatella hyvinvointivaltion kaltaisen kollektiivisen järjestelyn tarpeettomaksi. Vähän vähemmän utooppisesti Mokka ja Neuvonen yrittävät rakentaa hyvinvointimallin, joka pitäisi yllä keskiluokan kiinnostuksen ja sitoutumisen julkisiin palveluihin. Mutta he eivät kysy, millaisia liittoja voitaisiin rakentaa keskiluokan ja pienituloisten/huono-osaisten välille tai voidaanko huono-osaisten tarpeita priorisoida.

Poliitikot joutuvat rämpimään konkreettisten ongelmien kanssa, jakamaan julkisten resurssien niukkuutta ja ottamaan vastaan kansalaisten suututumusta. Ehkä hekin, mutta ehkä vielä enemmän think-tank luokka tarvitsee toiveikkaita, innostavia ja energisoivia visioita, jotka mahdollistavat hyväntuuliset kokoontumiset ja itsensä ajattelemisen innovatiivisessa etujoukossa, joka kehittää meille kaikille hyvää tuottavan yhteiskuntamallin. ”Tällaisen taloudellisesti, sosiaalisesti ja ekologisesti kestäväällä pohjalla olevan yhteiskuntamallin kehittäminen vaatii laajasti hyväksyttyä ja motivoivaa visiota, joka kannustaa yhteiskunnan eri toimijoita uudistumaan toisiaan täydentäen ja tukien” (Hämäläinen 2006, 37).

Minulle tulee väistämättä mieleen Tuula Helneen ja Markku Laadun *Vääryyskirjan* (2006) johdantoon löytämä sitaatti Karl Popperilta neljäkymmenen vuoden takaa: ”Pyri mieluummin poistamaan konkreettisia epäkohtia kuin toteuttamaan abstraktia hyvää. Älä yritä luoda onnellisuutta poliittisin keinoin. Tähtää ennemminkin konkreettisen kurjuuden hävittämiseen (– –) Valitse yhteiskunnastasi epäkohta, joka sinusta kai-

paa kipeimmin korjausta, ja yritä sinnikkäästi saada muutkin uskomaan, että ongelma on ratkaistavissa.” Popperia pidettiin tuolloin oikeistolaisen tai konservatiivisen ajattelun guruna. Hänen utopistisen suunnittelun kritiikkinsä oli tarkoitettu silloin sosialististen yhteiskuntaideaalien ja yhteiskuntasuunnittelun kritiikiksi, mutta se tuntuu kovin ajankohtaiselta nykyisen missio- ja visio-työskentelyn yhteydessäkin.

KIRJALLISUUS

- ANTTONEN, ANNELI: Valtiollisesta yhteisölliseen sosiaalipolitiikkaan. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 1989
- GIDDENS, ANTHONY: Modernity and Self-Identity. Stanford, CA: Stanford University of California Press, 1991
- HELNE, TUULA & LAATU, MARKKU: ”Hyvinvointipolitiikka” ja sen vääryydet. Teoksessa: Helne, Tuula & Laatu, Markku (toim.): Vääryyskirja. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 2006
- HOIKKALA, TOMMI & ROOS, J. P.: Onko 2000-luku elämänpolitiikan vuosituhat? S. 9–31. Teoksessa: Hoikkala, Tommi & Roos, J. P. (toim.): 2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta. Helsinki: Gaudeamus, 2000
- HÄMÄLÄINEN, TIMO: Kohti hyvinvoivaa ja kilpailukyistä yhteiskuntaa. Helsinki: Sitra, 2006
- HÄMÄLÄINEN, TIMO & HEISKALA, RISTO: Sosiaaliset in-

- novaatiot ja yhteiskunnan uudistumiskyky. Helsinki: Edita & Sitra, 2004
- JORDAN, BILL: Public Services and the Service Economy: Individualism and the Choice Agenda. Journal of Social Policy 35 (2005): 1, 143–162
- KETTUNEN, PAULI: Meillä on uusia haasteita, mutta keitä ovat me? Teoksessa: Suomi Pohjoismaana. Suomi 50 vuotta Pohjoismaiden neuvostossa. Vaasa: Pohjola-Norden, 2005
- MATTHIES, AILA-LEENA: Kapinasta muutoksen malliksi: vaihtoehtoinen sosiaalityö. Helsinki: Hanki ja Jää, 1990
- MOKKA, ROOPE & NEUVONEN, ALEKSI: Yksilön ääni. Hyvinvointivaltio yhteisöjen ajalla. Helsinki: Sitra & Demos, 2006
- RUOKANEN, TAPANI: Suomen menestyksen eväät. Tiekartta tulevaisuuteen. Helsinki: EVA, 2004
- SALONEN, SATU: Sairaana hyvä potilas. Helsinki: Duodecim, 2006.